

УДК: [37. 016: 811. 161. 2]: [37. 017: 17]

Г.А. КАПТУР, М.С. ОСТАПЮК

**ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ
У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

Резюме. У статті обґрунтовуються лінгводидактичні умови формування морально-етичних цінностей молодших школярів засобами художнього тексту у процесі вивчення української мови. Автори статті з'ясовують роль художнього тексту у процесі формування культурно-моральної особистості учнів, окреслюють шляхи впровадження аналізу тексту в практику навчання сучасної української мови у початковій школі. Етична насиченість навчальних тем забезпечувалась за допомогою актуалізації знань учнів, введення етичних понять, ознайомлення з правилами етикету, сприйняття та осмислення отриманих знань за допомогою практикумів (виховні ситуації, художні тексти, аналіз поведінки героїв, життєві приклади), самостійного узагальнення моральних істин, правил поведінки.

Ключові слова: морально-етичне виховання, морально-етичні судження, молодший школяр, художній текст, дидактичний матеріал етичного спрямування.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Українське суспільство потребує створення високодуховного середовища, формування у молоді морально-етичної культури. Труднощі соціально-економічного й політичного розвитку, потік інформації впливають на поглиблення духовно-моральної кризи молодого покоління. Тому пріоритетним напрямом системи навчання та виховання повинен бути розвиток дитини та формування в неї стійких моральних якостей, почуттів, потреб, навичок і звичок поведінки на основі засвоєння ідеалів, норм і принципів моралі. [5]

З'єднувальною ланкою у взаємозв'язках мови з позалінгвальною дійсністю виступає концепт культури як складник концептуальної картини світу. Н. Вдовиченко, вважає, що закріплені в мові наївні уявлення про етичні норми, з одного боку, відображають ціннісні орієнтири в межах тієї чи іншої культури, а з іншого – детермінують моральну свідомість носіїв мови [3, 70]. Цим і зумовлено дослідження морально-етичних концептів у мовознавчих працях. Благодатним джерелом формування морально-етичних цінностей у молодших школярів є сучасна українська мова.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні численні наукові дослідження, які виконані в контексті проблеми морально-етичного виховання школярів, вивчають умови формування таких моральних чеснот, як доброчесність (О. Степанова), гуманне ставлення (К. Дорошенко), доброзичливість (Л. Сологуб) та ін. Предметом окремих педагогічних досліджень стали моральна свідомість (І. Бех), моральні вчинки (І. Кравченко), моральні основи поведінки (О. Докукіна), моральні цінності (Г. Бондаренко, Л. Ороновська), виховання етичної культури у дітей (Ш. Амонашвілі, Л. Хоружа, А. Фок) та ін.

Варто зазначити, що в більшості наукових праць досліджується морально-етичне виховання старшокласників, формуванню ж етичних цінностей молодших школярів приділено ще недостатньо уваги. Ми вважаємо, що визначальним у розвитку моральних цінностей, емоційно-мотиваційної та діяльності-поведінкової складової учнів початкової школи є почуттєвий вплив сучасної української мови, тому це питання, на нашу думку, потребує лінгводидактичного дослідження.

Метою статті є обґрунтування лінгводидактичних умов використання дидактичних матеріалів етичного спрямування для забезпечення формування морально-етичних цінностей молодших школярів у процесі вивчення української мови.

Виклад основного матеріалу. Українська мова надає багато можливостей як для оволодіння окремими видами мовленнєвої діяльності (слуханням, говорінням, читанням, писемною мовою, усним і писемним мовленням), засвоєння різних мовних знань (фонетичних, лексичних, орфографічних, граматичних, стилістичних), так і для вивчення українознавства, культури, літератури. Проте мовленнєве спілкування, окрім аспекту практичного, має ще й гуманний зміст. Спілкування є способом зближення людей, їх взаємного пізнання, виявлення турботи, розуміння, допомоги, любові [1].

Навчальна комунікація як спосіб засвоєння і використання української мови у процесі навчання є віддзеркаленням різних соціальних ролей і відносин між людьми. Гуманний аспект повинен бути присутнім у педагогічному спілкуванні [2].

Молодший школяр, вивчаючи мову, повинен замислюватися також над важливими етичними питаннями, які ставляться сучасною українською літературою, українськими фільмами, театром, а також публіцистикою.

У процесі формування культурно-моральної особистості дуже важливо виявити ідеї, проблеми, поняття, що визначають цілісну культуру школяра і наголошують на її етичній складовій.

Для з'ясування окресленої проблеми важливим є твердження З. Бакум про те, що вивчення активної, динамічної системи мови наближає учнів до реалій її функціонування [1, 177]. Адже в мовленні натрапляємо не на рівні мови, а на правила відбору одиниць різних рівнів із подібним, близьким значенням, які є найбільш потрібними для певної ситуації спілкування.

Ми вважаємо, що оптимальними для формування етичних суджень у мовленнєвій діяльності дітей молодшого шкільного віку є такі педагогічні умови:

- спрямованість змісту текстів на формування в учнів морально-етичних суджень;
- тематичне планування текстів морально-етичної спрямованості (наприклад, дружба, доброта, повага, співчуття та ін.);
- розуміння і усвідомлення молодшими школярами авторської моральної позиції тексту;
- вмотивований та оцінний характер висловлювань за змістом тексту та діяльністю однолітків;
- поширення набутого морально-етичного досвіду в повсякденне спілкування з однолітками та дорослими.

Використання текстів морально-етичного змісту на уроках української мови допомагає учням усвідомити себе як часточку Всесвіту, сприяє розвитку художнього образного бачення явищ дійсності. Застосовувати такі тексти доцільно під час вивчення всіх мовних тем.

Дидактичний матеріал можна об'єднати в такі групи:

- 1) тексти та завдання до них, що допомагають усвідомити й засвоїти градацію реальних проявів морально-етичних якостей;
- 2) тексти та завдання, що є словесним відображенням поведінкових проявів, реальних етичних ситуацій.

Згідно концепції національного виховання, розвиток всебічно розвинутої особистості має відбуватися на основі загальнолюдських цінностей: добра, краси, совісті, правди, людської гідності, справедливості [5]. Зважаючи на це, ми виокремили такі морально-етичні теми, які сприяли би формуванню життєвого досвіду молодшого школяра: «Чесність і правдивість. Совість», «Доброта і щедрість. Милосердність», «Дружба і товаришування» [4].

Пропонуємо використовувати наступні матеріали етичного спрямування для роботи на уроках української мови:

I. Тема «Чесність і правдивість. Совість».

Метод «Передбачення»

1. Прочитайте текст:

Не тільки ми, а певно, і наші товариші хочуть мати справу з чесними людьми. Тому, перш ніж засуджувати когось за несправедливість і брехню, потрібно подумати про самого себе, запитати себе: «А чи завжди я чесний? Чи завжди я готовий говорити правду, навіть якщо дуже не хочеться?»

Хочеться, щоб кожен з нас завжди міг сказати самому собі: «Будь чесним і правдивим!» (Із підручника).

2. Подумайте:

Чи справді людині необхідні чесність і справедливість, які наслідки має нещирість і брехня?

Чому слід обов'язково боротися із цими вадами?

3. Складіть діалог на тему: «Навіщо бути чесним?»

II. Тема «Доброта і щедрість. Милосердність».

З'ясуйте, чи здатні ви віддати частинку своєї душі іншим, чи знаєте, як співчувати й проявляти милосердя словом і ділом.

Методичний прийом «Незакінчене речення»

Спробуйте продовжити речення, визначивши свою поведінку у поданих ситуаціях:

- Мама прийшла втомлена з роботи, і я...
- Маленький братик сумує, і я...
- Квітка у вазоні опустила листочки, і я...
- Друг захворів, і я...
- У сестрички не виходить задача, і я...
- Сліпий хлопчик підійшов до пішохідного переходу, і я...

III. Тема «Дружба і товаришування».

Прочитайте текст:

У холодний зимовий день подружки Наталка й Оленка йшли із школи додому. Наталка була тепло одягнена. На ній була шубка і рукавички. Її ранець зручно лежав на спині. А Оленка забула рукавички в школі, тому портфель вона несла в голій руці.

– Рука в мене замерзла страшенно! — поскаржилася Оленка подружці.

– А в мене ні.

Так вони йшли до самого дому.

Метод «Павутинка дискусії»

- Що можна сказати про поведінку Наталки?
- Як потрібно було їй вчинити?
- А як би ви діяли на місці Наталки?

Чи можна Наталку назвати справжньою подругою? (Із підручника)

1. Проведіть порівняльну характеристику дійових осіб за рисами характеру, вчинками.
2. Напишіть міні-твір про свою подругу (друга).

Дидактичний матеріал етичного спрямування охоплює усі сфери життя людини, де виявляється ставлення школяра до рідних, свого оточення, до світу природного довкілля, до Батьківщини. За допомогою таких висловлювань формується низка гуманістичних понять «людина», «людина серед людей», «людина і суспільство», «культура» та ін. Реалізуються найважливіші складники морально-етичного виховання молодших школярів, що формують позитивні риси характеру учнів і засвідчують певний рівень розвитку їх соціокультурної та культурологічної компетентностей.

Висновок. Отже, знання і правильне використання молодшими школярами мовних засобів, що мають морально-етичний зміст, – один із важливих чинників формування як культури мовлення, так і культури поведінки школярів. На нашу думку, систематична робота, яка орієнтована на збагачення мовлення учнів дидактичним матеріалом етичного спрямування, сприятиме і гуманістичному вихованню, і формуванню необхідних мовленнєвих умінь і навичок молодших школярів, допоможе досягнути виразності, оригінальності їхнього мовлення.

Актуальним залишається пошук методів та прийомів підвищення морально-етичної культури учнів початкової школи і запобігання негативному впливу соціуму. Тому на часі розробка комплексу дидактичних матеріалів, що репрезентують етичні поняття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бакум З.П. Естетичний аспект у навчанні української мови / З.П. Бакум // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – Луганськ, 2010. – №22 (209). – Ч.П. – Серія «Педагогічні науки». – С.177-183.
2. Бех І.Д. Виховна гуманістична парадигма в освітній інновації / І.Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 2016. – №2. – С.14-21.
3. Вдовиченко Н.В. Етнокультурні чинники вербалізації морально- етичних концептів в українській мовній картині світу / Н.В. Вдовиченко // Мовознавчий вісник: зб. наук. праць МОН України. Черкаський нац. ун-т. ім. Б. Хмельницького. – Черкаси, 2014. – Вип. 18. – С. 70-75.
4. Етика: навчальний посібник / Т.Аболіна, В.Єфименко, О.Лінчук. – К.: Либідь, 1992. – 328 с.
5. Проект Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kharkivosvita.net.ua/files/Rozv_osviti.pdf. – Назва з екрану.

Г.А. КАПТУР, М.С. ОСТАПЮК. ФОРМИРОВАНИЕ МОРАЛЬНО-ЭТИЧЕСКИХ ЦЕННОСТЕЙ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА

Резюме. В статье обосновываются лингводидактические условия формирования морально-этических ценностей младших школьников средствами художественного текста на занятиях по украинскому языку. Авторы статьи выясняют роль художественного текста в процессе формирования культурно-моральной личности учеников, определяют пути внедрения анализа текста в практику изучения современного украинского языка в начальной школе. Этическая насыщенность учебных тем обеспечивалась с помощью актуализации знаний учеников, введения этических понятий, ознакомления с правилами этикета, восприятия и осмысления полученных знаний с помощью практикумов (воспитательные ситуации, художественные тексты, анализ поведения героев, жизненные примеры), самостоятельного обобщения моральных истин, правил поведения.

Ключевые слова: морально-этическое воспитание, морально-этические суждения, младший школьник, художественный текст, дидактический материал этической направленности.

G.A. KAPTUR, M.S. OSTAPIUK. THE FORMATION OF MORAL ETHICAL VALUES IN THE PROCESS OF STUDYING UKRAINIAN LANGUAGE

The summary. The article proves the lingvodidactic conditions of the formation moral ethical values of young pupils by means of fiction in the process of studying Ukrainian Language. The authors of the article clear up the role of fiction in the process of formation cultural moral pupil's personality, draw the ways of introduction the text's analysis in the practice of studying Ukrainian language in the primary school.

Ethical saturation of educational themes were provided by the help of actualization pupil's knowledge, introduction ethical notions, acquaintance with rules of etiquette, perception and comprehension getting knowledge with the help of practical work (educational situations, fiction, analysis of hero's behavior, living examples) individual summing up of moral truth, rules of behavior.

Key words: moral ethical education, moral ethical judgments, junior pupil, fiction, didactic material of ethical direction.

Рекомендовано до друку.
Д-р пед. наук, проф. С.Г. Карпенчук.

Одержано редакцією 01.03.2017 р.

УДК: 37. 036: 398. 8 – 053. 5

А.Л. ВЛАДИМИРОВА

ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ НАЦІОНАЛЬНОГО ПІСЕННОГО ФОЛЬКЛОРУ ЯК ОДИН ІЗ СПЕКТРІВ ЖИТТЄВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ

Резюме. В статті представлені матеріали досвіду естетико-музичного виховання учнів засобами національного пісенного фольклору, а також аналіз чинної практики організації навчально-виховного процесу в початковій школі, формування духовної культури особистості. Розкривається значення використання засобів національного пісенного фольклору (співацької, танцювальної, інструментальної культури України) у вихованні всебічно розвиненої, творчої, компетентної особистості.

Ключові слова: естетичне виховання, молодші школярі, національний пісенний фольклор, компетентність.

© А.Л. Владимірова, 2017